

Не зважаючи на те, що переважною більшістю як науковців, так і звичайних учасників суспільних відносин право сприймається як встановлені законом правила поведінки, ми хочемо для чистоти розуміння звернути увагу на позицію з даного питання представників природно-соціологічного підходу до походження права. Базовими положеннями прихильників зазначеного напрямку можна вважати такі: правом є законодавчо встановлений порядок життя та сукупність охоронюваних державою правових норм, який не дається людям задарма, не падає з неба, а досягається виключно шляхом непереборних прагнень, боротьби, праці та крові, що зумовлює тісний внутрішній зв'язок зазначених норм із правом, зв'язок, подібний до того, який встановлюється при народженні між матір'ю та дитиною [2, с. 22]; право розглядається людьми як дещо таке, що виходить не з офіційного законодавства, а з їх взаємовідносин, в той же час, коли в процесі їх взаємодії, вступу у різноманітні суспільні асоціації, накопичення досвіду поступово відбувається формування певних правил поведінки членів соціуму, які згодом стають загальнообов'язковими для виконання усіма [3, с. 84-85]. Схожої позиції дотримувалися й Ж.-Л. Бержель [4, с. 105], А. Нашиц [5, 41-42]. У цьому сенсі слушною є позиція, висловлена Ф. А. фон Хайеком про те, що невинновим є використання для визначення незмінних правил природного світу та правил поведінки людей терміну «закон», які протягом тривалого часу сприймалися як дещо таке, що існує незалежно від людської волі [1, с. 92].

З часом межа між розумінням закону як стійких правил справедливого порядку та законом як правилами організації, створюваним державою стала втрачати чіткість. Даний процес зумовлювався здійсненням інтенсивної інтервенції держави у суспільне життя, її прагненням, створюючи правила організації, представляти їх як правила справедливого порядку, називаючи їх законом.

Попри те, що не викликає жодних сумнівів той факт, що закони існували цілу вічність допоки людина усвідомила можливість створювати або змінювати їх, наразі сучасний представник суспільства переконаний у тому, що всі закон, які регламентують його діяльність, є виключно продуктом законодавчої діяльності, а теза про те, що закон є першим відносно законодавства виглядає на сьогоднішній день парадоксом. Але ж згадаймо, що соціальні норми утворюються виключно на основі безцінного досвіду цілих поколінь, що є своєрідним орієнтиром руху до соціальних цінностей, впливає на формування мотивації та у подальшому може набувати зовнішнього вираження у офіційних формах із наданням загальнообов'язкового статусу, визначенням санкцій за невиконання або неналежне виконання зазначених приписів. Тому, на наше переконання, формування правил справедливого порядку не залежить від жодного зовнішнього втручання державного апарату та його уповноважених органів.

Список використаних джерел:

1. Хайек Ф. А. фон. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Пер. с англ. Б. Пинскера и Л. Кустарева; под ред. А. Куряева. М.: ИРИСЭН, 2006. - С.56, 92.
2. Иеринг Р. фон. Борьба за право. / Пер. с нем. Р. А. Верта; под ред. М. И. Свешникова. СПб., 1985. - С.22.
3. Гревцов Ю. И. Социология права.: Курс лекций. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. - С. 84-85.
4. Бержель Ж.-Л. Общая теория права / Под общ. ред. В.И. Даниленко. М.: NOTA BENE, 2000. - С. 105.

Нашиц Л. Правотворчество: теория и законодательная техника/ Под ред. Д. А. Керимова, А. В. Мицкевича. М.: Прогресс, 1974. - С.40-41.

**Варлам М. - курсант 1 курсу
ННПФЕКП НАВС
Науковий керівник – Тихомиров Д.О.,
ст. викладач кафедри теорії держави
та права НАВС, к.ю.н.**

**ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ДЕРЖАВА
ІСТОРИЧНЕ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Рух до громадянського суспільства і правової держави є одним із основних напрямів розвитку світового співтовариства, оскільки громадянське суспільство виступає своєрідним фундатором правової демократичної держави. Становлення та розвиток громадянського суспільства нерозривно пов'язані з політичними та економічними умовами життя країни. Це залишається одним із актуальних питань упродовж усього періоду історії України. Воно є не стільки метою реформ, що проводяться в нашій державі протягом періоду незалежності, скільки неодмінною умовою їх успішної реалізації.

Дослідженням розвитку ідеї громадянського суспільства присвячена значна кількість досліджень. Так до наукових праць, котрі заклали теоретико-методологічний фундамент у цій сфері досліджень слід віднести праці В. Баркова, В. Бебика, А. Колодій, О. Косілової, Ю. Левенця, М. Рябчука. Свій внесок в розвиток теми в свій час внесли Ш.-Л. Монтеск'є, І. Кант, Ф.-Г. Гегель, Дж. Лок та інші.

Вперше поняття «громадянське суспільство» зустрічається в філософській спадщині представників античності. Так, Аристотель у творі «Політика» зазначає, що «державою є сукупність громадян, громадянське співтовариство» [1, с. 444]. Варто відзначити, що античні філософи розробили ідею активного індивіда □ громадянина, ідею громадянського суспільства за зразком полісу, як «закритого суспільства».

Громадянське суспільство формується історично, відображає певні якісні характеристики суспільства, набуті лише на певному етапі його розвитку. Бачення особливостей громадянського суспільства як відносно відокремленого від суспільства явища, що має власний зміст і структуру, притаманне філософам і юристам, починаючи з середини XVII століття.

Так, Томас Гоббс вважав, що держава виникла на основі «суспільного договору» із «природного стану», коли люди жили розрізнено і перебували у стані «війни проти всіх». Саме ним вперше було застосовано термін «громадянське суспільство», ототожнюючи його з державою [2, с. 321].

В свою чергу, від поглядів Дж. Локка розпочинає свій розвиток ідея громадянського суспільства як суспільства приватних власників, що захищені від втручання держави шляхом укладання суспільного договору. На його фоні праці Т. Гоббса набувають контрастного вигляду маючи суміжні теоретичні конструкції (наприклад, теорію «суспільного договору»). Тобто, погляди представників Нового часу ґрунтувалися на взаємозаміні поняття громадянського суспільства для позначення суспільства в цілому, а головну ознаку громадянського суспільства вони вбачали у економічному устрої.

Класичні погляди набули завершеного вигляду у працях І. Канта, котрий своє бачення довершеної моделі суспільного устрою у розумінні людини як абсолютної цінності: «Людина... існує як мета сама по собі, а не лише як засіб для будь-якого використання з боку тієї чи іншої волі» □3, с. 269□.

Нового забарвлення розвитку поглядів щодо сутності громадянського суспільства надали представники класичної політекономії (Д. Юм, А. Сміт), котрі головну ознаку вбачали не в політичній організації соціуму, а в матеріальному устрої.

Та чи не найбільш актуальним для нашого часу з усіх творів цього періоду є книга французького дослідника Алексіса де Токвіля «Демократія в Америці», що була написана у 1832 р. В ній уперше було показано тісний зв'язок і в певному розумінні – тотожність громадянського суспільства та демократії. Токвіль започаткував соціо-культурний підхід до розуміння громадянського суспільства, що акцентує увагу на моральному та соціопсихологічному впливові мережі громадських асоціацій, зайнятих вирішенням повсякденних «малих» справ. Саме ці організації формують «місцеві і особисті свободи», створюють необхідне для демократії активне соціальне поле, поширюють дух солідаризму, терпимості та кооперації, а також створюють ситуацію наявності «пильного громадського ока», що повсякчас слідкує за владою [4, с. 412].

Визначні українські вчені М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, Б. Кістяківський, М. Шаповал присвячують свої твори теорії громад, громадського життя і правової держави. Деякі з їхніх праць не втратили свого значення по сьогоднішній день. Хоч у цілому їхній вплив

кардинально не вплинув на дискурс громадянського суспільства, бо як і в інших державах, в Україні в той час його витісняв на узбіччя дискурс соціалізму, що заволодів умами європейців більш як на ціле століття.

Серед західноєвропейських теоретиків I пол. XX ст. всебічно досліджував феномен громадянського суспільства італійський марксист Антоніо Грамші. Робив він це з властивою марксистам політичною метою: позбутися поділу на громадянське суспільство і державу і побудувати так зване «регульоване суспільство» [5, с. 22]. Та після другої світової війни, особливо з настанням III хвилі демократизації країн світу, твори Грамші послужили містком, що з'єднав майже розірвану традицію теорії і практики громадянського суспільства в західних країнах, а сам він став провісником наступного етапу у її розвитку – громадянського суспільства. Цей етап приніс відродження та осучаснення ідеї, впровадження її в життя нових країн і навіть континентів.

Саме прихильники марксизму актуалізували концепцію громадянського суспільства в післявоєнний час, скориставшись нею для критики «соціалістичного авторитаризму» в центрально-східноєвропейських країнах. «Для них знання Гегеля, молодого Маркса і Грамші було живим зв'язком з концепцією громадянського суспільства і дихотомією «держава – суспільство»..., – зазначають Е. Арато та Дж. Коен. Проте самі вони, завдяки протилежній до марксистської трактовці цього фундаментального поняття, незабаром перетворилися з неомарксистів на «пост марксистів» [6, с. 25]. Найбільш відомим серед цих дослідників був Юрген Габермас зі своєю теорією «публічної сфери», що справила істотний вплив на подальшу інтерпретацію поняття [7, с. 60].

Особливістю післявоєнного періоду є те, що сфера застосування категорії громадянського суспільства є дуже широкою, а його інтерпретації – різноманітними.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що протягом останнього двадцятиліття дослідники громадянського суспільства досягнули успіху в тому, що вони:

- проаналізували історичний шлях громадянського суспільства як суспільної реальності і як теоретичної концепції та окреслили певні ідеальні типи громадянського суспільства, що вживаються як інструменти його аналізу;

- визначили зміст і напрямок тих змін, що відбуваються в структурі та функціях громадянського суспільства в країнах Заходу, вказали на необхідність вироблення його нової теоретичної моделі;

- визначили місце громадянського суспільства серед структурних елементів суспільної системи, а також розробили методологію поєднання структурних і культурних підходів при його аналізі;

- провели порівняльний аналіз конкуруючих з громадянським суспільством моделей соціально-політичної організації і взаємодії, соціокультурних і правових причин їх утворення і зробили висновок, що плюралізм інтересів та їх організація (навіть незалежно від держави) не завжди дорівнюють громадянському суспільству, так само як наявність розмаїтих громадсько-політичних організацій не обов'язково гарантує консолідацію демократії.

Список використаних джерел:

1. Аристотель Політика: Сочинения в 4 томах. / Аристотель. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.
2. Гоббс Т. Левиафан или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс // Антология мировой политической мысли в 5 томах. – Т. 1. – М., 1997. – 557 с.
3. Кант И. Метафизика нравов / И. Кант // Сочинения в 6 томах. – Т. 4. – Ч. 2. – М., Мысль, 1965. – 478 с.
4. Токвиль А. де Про демократію в Америці / З фр. пер. Г. Філіпчук, М. Москаленко. – К.: Всесвіт, 1999. – 590 с.
5. Jeane John, ed. Civil Society and the State. New European Perspectives. – London – New York: Verso, 1988. – 145 p.
6. Арато Э., Коен Дж.. Возрождение, упадок и реконструкция концепции гражданского общества // Политическая мысль. – 1996. – № 1. – С. 25- 31.
7. Перегудов С. П. Гражданское общество: «трехчленная» или «одночленная» модель //